

давства, викладач подавав саму історію, поділяючи її на чотири періоди. У кожному з періодів він звертав увагу слухачів на два головні питання: 1) історія джерел права; 2) історія державного ладу Риму, особливо законодавчих та судових органів [21, арк. 63].

У 1848 р., після призначення К. Мітюкова ад'юнктом, йому було дозволено читати систему римського права та його історію, по 4 год на тиждень. Викладач використовував при цьому велику кількість наукової літератури вітчизняних та зарубіжних авторів. У 1849 р. О. Федотов-Чеховський передає К. Мітюкову право вести практичні заняття – пояснювати законодавчу творчість Ульніана та інших юристів, по 1 год на тиждень, перекладаючи їхні титули [20, арк. 45].

Після захисту докторської дисертації та призначення К. Мітюкова ординарним професором по кафедрі римського права йому було надано право читати всі курси, які належали до цієї кафедри та проводити практичні заняття. В основному лекції К. Мітюкова мали практичний характер, в основі яких лежав повний розбір джерел права. Адже із 50-х рр. XIX ст. він зосереджує увагу на науковій розробці джерел римського права, у яких, за словами професора "...только и можно понять юридический гений римлян и изучить право их в неповрежденном виде" [16, с. 2]. Робота над цими джерелами вимагала від професора знань багатьох допоміжних, технічних дисциплін: стародавньої грецької та римської філології, з римської історії літератури, із юридичної герменевтики та поліграфії. Усе ж надбання цих знань, необхідних для солідного вченого, на той час були майже неможливими без порад та рекомендацій учених, які спеціалізувалися в цій галузі. Це змусило проф. К. Мітюкова зробити наукову подорож до Німеччини, країни класичної та науки римського права, Італії, Франції, яку здійснив у 1857–1858 рр. [19, с. 1–12].

К. Мітюков поступово стає одним з найкращих викладачів університету. Правознавець викладав курси "Історія римського права", "Вступ до римського права", "Джерела римського права", "Система римського права". За спогадами А. Романовича-Славатинського, який слухав лекції К. Мітюкова, особливо пам'ятними були його лекції із загальної частини римського права, у яких із чудовою легкістю пояснювалися найзаплутаніші положення та найскладніші ідеї [25, с. 167]. За простотою і витонченістю форм, при глибокому і складному змісті це був вищий рівень лекторського мистецтва, зразок академічного читання, який рідко тоді зустрічався не тільки в російських, але і в закордонних університетах [2, с. 442].

Отже, підсумовуючи науково-викладацьку діяльність професора-романіста Київського університету Святого Володимира К. Мітюкова, слід зазначити, що він завжди був одним з найкращих професорів Київського юридичного факультету, який міг пишатися тим, що одна з його важливих кафедр мала своїм представником талановитого романіста в Росії. Досить вагомим є його внесок у розвиток сучасної науки римського пра-

ва, історії стародавнього Риму та вітчизняної цивілістики. Протягом 34 років К. Мітюков читав курси з історії та системи римського права, які справляли на студентів глибоке враження, адже його манера викладання вирізнялася пластичністю, що назавжди закарбувала основні ідеї права в молодих слухачів, які вміли цінувати таку манеру. Як зазначає відомий український правник О. Підпригора [22, с. 18], Каленик Андрійович виростив плеяду видатних романістів-цивілістів, серед яких Л. Казанцев, Й. Покровський, син, А. Мітюков та багато інших, навколо яких поступово сформувалася школа видатних юристів-романістів, що не поступалася своїми науковими досягненнями західноєвропейським університетам, фундатором якої вважають саме К. Мітюкова.

1. Андрейцев В.І. Юридичний факультет – флагман правничої освіти в Україні // Вісник КНУ. Серія юридичні науки. – 2000. – Вип. 39.
2. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Святого Владимира / Под ред. В.С. Иконникова. – К., 1884.
3. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Киевского университета Святого Владимира. – К., 1884.
4. История Киевского университета (1834–1959) / За ред. О.З. Жмудского. – К., 1959.
5. Киевский университет. Документы и материалы (Под ред. М.У. Белого). – К., 1984.
6. Конспект лекций проф. К.А. Митюкова // ЦНБУ, ІР. – Ф. 147 (П. Скорделі), од. зб. 28, арк. 3–36. 7. Краткие отчеты по Университету Св.Владимира в 1858–59 и 1859–60 учебных годах. – К., 1861.
8. "Курс римского права" К. Митюкова // Киевлянин. – 1885. – № 43.
9. Митюков К.А. (Рецензия) Кистяковский А.Ф. Исследование о смертной казни : Дис. ст. магистра уголовного права // УИ. – 1867. – № 9.
10. Митюков К.А. (Рецензия) Капустин М.Н. Институции римского права // УИ. – 1868. – № 6.
11. Митюков К.А. (Рецензия) Дыдынский Ф. Начала римского права. Ч. 1 // УИ. – 1876. – № 10. – С. 447–455; № 12.
12. Митюков К.А. (Рецензия) По поводу статьи Муромцева С.А. "О владении по римскому праву" // УИ. – 1877. – № 2. – С. 29–47; № 3.
13. Митюков К.А. (Рецензия) Guido Padelletti. Storia del diritto Romano Manuale ad uso delle scuole (1878) // УИ. – 1879. – № 5.
14. Митюков К.А. (Рецензия) По поводу статьи в "Юридическом вестнике" (о диспуте Загоровского) // УИ. – 1879. – № 9.
15. Митюков К.А. (Рецензия) Рецензии сочинений представленных в Юридический факультет для получения ученых степеней и званий. (Проф. Демченко, маг. Кауфмана и канд. Куплевского). Профессоров Н.Х. Бунге, К.А. Митюкова, А.В. Романовича-Славатинского // УИ. – 1877. – № 5.
16. Митюков А.К. Курс римского права. – К., 1884; 1912.
17. Митюков К.А. (Некролог) // Киевлянин. – 1885. – № 45. – С. 2; Московские ведомости. – 1885. – № 63.
18. Нечаев В. Наука гражданского и римского права // Русский биографический словарь. – М., 2001. – Т. 18.
19. Отчет о занятиях во время пребывания за границею проф. К. Митюкова // ЖМНП. – 1859. – № 102.
20. Отчет университета за 1850 год // ДАК. – Ф. 16, оп. 465, спр. 85, арк. 1–195.
21. Отчет университета за 1857 год. – ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 115, арк. 1–201.
22. Підпригора О.А. Римське приватне право. – К., 2001.
23. Підпригора О.А., Кузнецова Н.С. Цивілістична наука в київському університеті імені Тараса Шевченка // Вісн. КНУ. Серія юридичні науки. – 2000. – Вип. 39.
24. Писатели умершие в 1885 году // Исторический вестник. – 1888. – Т. 34.
25. Романович-Славатинский О.О. Спогади про Київський університет в 1843–1854 рр. // З іменем Святого Володимира / В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – К., 1994. – Кн. 1.
26. Романович-Славатинский О.О. Моя жизнь и академическая деятельность 1832–1884 гг. / Вестник Европы. – 1903. – Кн. 1–6.
27. Самойленко О.О. Мітюков (Мітюков) Каленик Андрійович // Антологія української юридичної думки / За ред. Я.М. Шевченко. – К., 2003. – Т. 6.
28. Шевченко Я.М., Бабаскін А.Ю. Цивільні правові дослідження українських вчених у XVIII – першій половині XX століття // Антологія української юридичної думки / Відп. ред. Я.М. Шевченко. – К., 2003. – Т. 6.
29. Формулярний список о службе К.А. Митюкова // ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 707, оп. 37, с. 202, арк. 1–22.
30. Языков Д.Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей. – СПб., 1888. – Вып. 5.

Надійшла до редколегії 18.01.06

О. Комаренко, канд. іст. наук,
А. Ільченко, асп.

ВИНИКНЕННЯ ОПОЗИЦІЇ ВСЕРЕДИНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЧІЛІ В ПЕРІОД ДИКТАТУРИ АУГУСТО ПІНОЧЕТА

Досліджено причини виникнення опозиції всередині Збройних сил Чилі в період диктатури Аугусто Піночета, прояву опозиційності та її вплив на подальшу долю зазначеного режиму.

The reasons for opposition rise in Chile Armed forces during Augusto Pinochete are studied in the article, as well as its expression and its influence over the future of the regime.

Армія, її вплив на суспільство та політична позиція є надзвичайно важливими факторами для характеристики будь-якої політичної системи. Особливої актуальності набуває дане питання при дослідженні режиму Аугусто Піночета. Адже цей диктатор не лише був головно-

командуючим збройних сил, що прийшов до влади внаслідок військового перевороту, він ще й перетворив армію на головний засіб контролю над державою, оскільки за його правління саме військові керували всіма сферами життя країни. Таким чином, вони були голо-

вною опорою режиму, і від їх підтримки, у першу чергу, залежала подальша доля диктатури, тому питання наявності опозиційних настроїв в армійському середовищі, та причини їх виникнення є одним із ключових аспектів дослідження еволюції режиму Аугусто Піночета та процесу його лібералізації. І саме тому дане питання є головною проблемою статті.

Проблема існування опозиції чилійському диктаторському режиму у військовому середовищі викликає цікавість також і з огляду на те, що це питання вивчене надзвичайно мало. Серед дослідників на пострадянському просторі деяких аспектів даної проблеми торкається лише московський історик А. Зайонц у своєму дисертаційному дослідженні "Переход Чили от диктатуры Пиночета к демократическому режиму: 1987–1992 гг." [4]. Тут при розгляді процесу лібералізації режиму певну увагу приділено і характеристиці тих настроїв, які панували в армійському середовищі в цей період. Проте, оскільки дане питання було для дослідника не ключовим, а носило лише ілюстративний характер, то воно не було в достатній мірі розкритим. Зокрема, не були зазначені причини виникнення опозиційних настроїв у певних груп вищого армійського керівництва та основні етапи їх формування.

Характерною особливістю перевороту 11 вересня 1973 р. у Чилі, яка в першу чергу кидається в очі при близькому розгляді обставин його здійснення, є та одностайність, з якою представники всіх родів збройних сил виступили проти демократично обраного уряду С. Альєнде. Адже якщо і мав місце опір заколотникам, то він був дуже незначним і чинився лише цивільним населенням. Противників заколоту серед військових було так мало, що їх вдалося нейтралізувати ще на стадії підготовки до путчу. І надалі всі функції, пов'язані з управлінням державою, виконували також військові, перетворившись на, так би мовити, аналог правлячої політичної партії [5]. Так, на 1987 р. державні посади займали 31 генерал, 27 полковників і 22 майори. Вони були міністрами, урядовими чиновниками, інтендантами, губернаторами [9, с. 116]. Тому, на думку авторів, при розгляді проблеми військової опозиції режиму А. Піночета надзвичайно важливим є аналіз причин руйнування такої одностайності та виникнення антипіночетівських настроїв у середовищі, яке привело цього диктатора до влади, та на яке його влада спиралася.

Одну з головних причин виникнення в армії незадоволення ними ж встановленою політичною владою автори вбачають у характері самого режиму Піночета, оскільки одразу після його встановлення цей режим зіштовхувався із проблемою легітимності своєї влади, яка, у свою чергу, не втрачала своєї актуальності протягом всього існування диктатури. Адже, незважаючи на всі аргументи, які наводили військові для виправдання своїх дій, генерал Піночет очолив заколот у країні з надзвичайно глибокими демократичними традиціями, для громадян якої військові перевороти історично не були звичайним засобом подолання політичних криз (на відміну від інших країн Латинської Америки), і де пануючою була доктрина аполітичності армії та невтручання військових у внутрішні справи країни [11, с. 36]. Тут вдалося створити відносно стійку політичну систему, яка не вимагала постійного втручання з боку армії. Внаслідок цього армія розглядалася як один із гарантів стабільності системи (збройний гарант), але лише за умови її невтручання в політичне життя [7, с. 191]. І хоч військова хунта обґрунтовувала свої претензії на владу тим, що, здійснивши справді антиконституційний переворот, вона попередила громадянську війну і всі негаразди, з нею пов'язані, тоді як демократичний уряд виявився нездатним на це, а сам Піночет робив заяви на зразок: "У Чилі лише одна альтернатива: або я, або марксизм" [6, с. 36], проте всі ці виправдання не робили їх претензії на владу такими

ж незаперечними, які були у скинутого ними законно обраного уряду. Отже, такі міркування дають нам підстави стверджувати з певною часткою ймовірності, що саме з огляду на зазначені вище обставини військові на чолі з Піночетом із перших днів свого перебування при владі декларували вимушеність своїх дій та тимчасовість режиму. Зокрема, декрет-закон хунти № 5 проголошує: "Збройні сили... взяли владу лише на такий проміжок часу, протягом якого існуватимуть зазначені обставини". А сам Піночет навіть встановив термін – 20 років [2, с. 108].

Необхідність підтверджувати свої слова дедалі конкретнішими діями спричинила оголошення в 1977 р. плану переходу до демократії, згідно з яким демократична форма правління має бути повністю відновленою до 1991 р. [2, с. 102]. Наступним кроком, згідно з цим планом, було прийняття на референдумі нової конституції, що і було здійснено 11 вересня 1980 р., яка, між іншим, встановила і механізм, за допомогою якого мав здійснюватися перехід Чилі від військового правління до конституційного ладу, а також приблизний термін цього переходу [10, с. 109].

Якщо взяти до уваги той незаперечний факт, що армія є складовою частиною суспільства, і тому не може повністю відділити себе від пануючих у ньому настроїв, тоді цілком логічною є думка, згідно з якою військові, так само як і решта чилійців, відчували брак легітимності існуючого політичного режиму Піночета. А оскільки ця легітимність базувалася, головним чином, на декларованні його тимчасовості, то чим довше існував даний режим, тим гострішим було це відчуття, у тому числі й у армійському середовищі. З урахуванням усього наведеного вище щодо демократичних традицій чилійського суспільства, на нашу думку надзвичайно сумнівним є те, що вихована на доктринах "аполітичності" та "конституціоналізму", принаймні, більша частина військових мала намір назавжди ліквідувати демократію, а не розглядала своє втручання в політичне життя країни як вимушене та тимчасове, так само як стверджувалося в заявах їх керівників. А отже, цілком виправданим є висновок про те, що серед офіцерів збройних сил мала існувати значна частина незадоволених подальшим затягуванням процесу демократизації.

Ще однією причиною виникнення незадоволення існуючим режимом в армійському середовищі, на думку авторів, стало активне залучення збройних сил до здійснення масових репресій. Більше того, з першого дня перевороту вони виконувалися виключно військовими. Адже в цей час у ролі репресивного апарату використовувалися військові розвідувальні служби: армійська розвідка (СІМ), розвідка ВМФ (СІН), розвідка ВПС (СІ-РА) та розвідка корпусу карабінерів (СІКАР) [8, с. 7]. Лише 18 липня 1974 р. було утворено спеціальний репресивний орган диктатури – Управління національної розвідки (ДІНА) [8, с. 55–89].

Проте і надалі збройні сили активно використовувалися у ролі поліцейського інструменту, зокрема в 1983 р. у Сант-Яго для розгону демонстрації [20, р. 298]. У 1985 р. в поселенні Сільва Енрікес для придушення заворушень були також задіяні 3,5 тис. солдат. В обох випадках військові були забезпечені важким озброєнням, бронетехнікою та підтримкою вертольотів [19, р. 2]. Тисячі солдат були кинуті на придушення першотравневих виступів у чилійській столиці в 1986 р. [20, р. 298]. Задля кращого контролю за ситуацією в країні, війська розмістили в усіх великих містах, і вони мали бути готовими миттєво придушити будь-який опір [20, р. 298]. Іншими словами, державний інститут, представники якого, як уже було зазначено, протягом декількох десятиліть цілеспрямовано зорієнтовувалися владою на здійснення виключно своїх професійних обов'язків, мали протягом тривалого часу виконувати не лише невідповідні професійним інтересам, але й

надзвичайно непопулярні в суспільстві поліцейсько-каральні функції. Таке трактування питання дає авторам усі підстави зробити висновок про те, що постійне залучення військових до участі у різноманітних репресивних заходах, а отже і покладання відповідальності на армію за їх здійснення, було суттєвим приводом для антипіночетівських заяв та виступів деяких офіцерів.

Отже, усі вищенаведені аргументи пояснюють причини того, що всередині чилійської армії – головного оплоту диктатури – сформувалася опозиція до А. Піночета та його режиму, і чим довше тривало його перебування при владі, тим вона дедалі більше зміцнювалася. До цього необхідно додати також активізацію цивільного опозиційного руху, що висував вимогу передачі влади демократично обраному уряду. У 1983–1986 рр. у зв'язку із загостренням економічної кризи він набув надзвичайного розмаху. Не випадково протистояння групи вищого офіцерства та глави хунти стало особливо помітним саме із середини 1980-х рр. Зокрема, коли бойовики Патріотичного фронту ім. Мануеля Родрігеса (FPMR) 7 вересня 1986 р. вчинили замах на Піночета, аналітики американського тижневика "The Sunday Times" спочатку висунули дуже красномовне припущення, що цей замах – справа рук військових [21, р. 332]. З цього ми можемо зробити висновок про те, що розбіжності між А. Піночетом та його армійськими підлеглими на той час набули таких масштабів, що вже не були таємницею для сторонніх спостерігачів.

Використання збройних сил як інструмента репресивної політики мало своїм наслідком також загострення стосунків між різними родами військ. Справа в тому, що в ролі виконавця репресій, як правило, використовувалися сухопутні війська та Корпус карабінерів (воєнізована поліція), тоді як Військово-морські сили (ВМС) та Військово-повітряні сили (ВПС) з огляду на свою специфіку, були зорієнтованими на захист від зовнішнього ворога і, відповідно, мало пристосовані до ведення "внутрішньої війни". Якщо взяти до уваги той факт, що для режиму Піночета першочерговим завданням був саме контроль над внутрішньою опозицією на тлі досить примарної зовнішньої небезпеки, тоді цілком закономірно є зміна акцентів щодо фінансування різних родів військ та їх становища, яка мала місце після перевороту. Так, якщо до 1973 р. найбільше коштів витрачалося на ВМС та ВПС, що пояснювалося необхідністю закупівлі дорогої техніки, то вже з 1974 р. стає помітною тенденція до збільшення видатків на Корпус карабінерів за рахунок тих самих ВМС та ВПС [13]. Те, яке велике значення мали сухопутні сили, яскраво ілюструє також той факт, що на початку 1990-х рр. чисельність їхнього особового складу в 2,5 рази перевищувала чисельність ВМС та ВПС разом узятих [16]. Ця обставина яскраво засвідчує, що лише завдяки своїй чисельності сухопутні війська повинні були відігравати вирішальну роль при будь-якому збройному виступі всередині країни, а отже контроль саме над ними був першочерговим для влади, що не могло не вплинути на їх фінансування та статус.

Таке ставлення влади, природно, не могло не викликати незадоволення серед офіцерів ВМС та ВПС, які завжди й у будь-якій країні займають привілейоване становище, а тепер змушені були ним поступатися. І саме це незадоволення, на думку авторів, спричинило те, що представники цих родів військ першими почали виступати із власними політичними програмами. Так, командуючий Військово-морськими силами (ВМС) адмірал Хосе Терібіо Меріно неодноразово виступав за перегляд конституції 1980 р. в тій її частині, де передбачалася можливість переобрання Піночета на посаду президента у 1989 р. У кінці 1984 р. свій політичний проект "переходу до демократії" запропонував командуючий Військово-повітряними силами (ВПС) генерал Фернандо Маттей

[19, р. 5]. Йому належать слова про те, що "ідеальним кандидатом, який може претендувати на посаду наступного президента Чилі, була б цивільна людина, консерватор, якому щойно виповнилося 50 років" [23, р. 441]. Навіть голова карабінерів генерал Родольфо Станхе в жовтні 1986 р. заявив, що "готовий вести переговори з партіями демократичної опозиції" [22, р. 345].

У березні того ж 1986 р. було надруковано листа опального генерала Роберто Біо Марамбіо до Августо Піночета, у якому він виступив із критикою економічних та соціально-політичних перетворень, що здійснювалися в країні, починаючи з 1973 р. Він звинувачував диктатора в тому, що той "розтринькав майбутнє Чилі". Генерал закликав Піночета "залишити владу заради блага країни" та "зробити це, поки не пізно" [12, р. 1]. Цікаво, що при цьому сам Біо в 1969–1970 рр. очолював заколот проти конституційного уряду та був надзвичайно впливовою фігурою в середовищі крайніх правих – як військових, так і цивільних.

Якщо детальніше проаналізувати наведені вище приклади опозиційних настроїв всередині збройних сил, то звертає на себе увагу той факт, що, практично, усі ці офіцери були представниками старшого покоління. Іншими словами, автори вважають цілком обґрунтованою думку аналітиків Пентагону про те, що "є відмінність у поглядах на можливість переходу до цивільного уряду серед різних поколінь офіцерів. Яким би парадоксальним це не здавалося, але симпатія до сучасної північноамериканської чи європейської моделі внутрішніх армійських стосунків і взаємодії армії з цивільним урядом є яскравіше вираженою серед старшого покоління чилійського офіцерства. Молодші офіцери, які почали свою кар'єру, а багато хто і виріс, уже під час диктатури, були обмежені в контактах з демократичними інститутами" [15].

Про те, що напруження стосунків між Піночетом та його офіцерами досягло небезпечних для режиму масштабів, засвідчують і кроки, здійснені диктатором для нейтралізації цих настроїв. Зокрема, щоб послабити дію політичних важелів на збройні сили та посилити контроль над армією, Піночет здійснив такі заходи: декілька "ненадійних" полків ВПС були виведені зі столичного району; були перекинуті війська з перуанського кордону в південний військовий округ та вчинена спроба звільнення опозиційно налаштованого бригадного генерала Педро Октавіо Еспіноси [14]; у жовтні 1986 р. був звільнений непокірний генерал-майор Е. Данус, військовий губернатор Південно-Східного регіону Магальянес і два його прихильники – генерал-майор Алехандро Медіна та бригадний генерал Даніель Гастон Фрес [22, р. 345]. Піночет також наказав посилити контроль контррозвідки в сухопутних військах [1, с. 11].

Ще одним перевірним способом нейтралізації опозиції до своєї влади серед військових, який активно застосовувався А. Піночетом протягом усього існування режиму, було поповнення вищого офіцерства, зокрема генералітету, відданими собі однодумцями. Так, упродовж 1986 р. кількість армійських генералів було збільшено з 51 до 54 (поповнено трьома прихильниками Піночета). У 1988 р. генералітет нараховував уже 56 чол., і це призвело до того, що на 10 тис. чол. (кількість, яка приблизно дорівнює одній дивізії) у Чилі припадало 9,8 генералів, що було вдвічі більше, ніж в армії США [25, р. 6].

Протягом 1986–1987 рр. відбулася також низка кадрових переміщень серед армійської верхівки. Так, голова антитерористичної служби генерал-лейтенант Умберто Гордон у жовтні 1986 р. замінив у складі військової хунти генерал-лейтенанта Хуліо Канессу Роберта, який прослужив на цій посаді менше року, а генерал Медіна зайняв місце голови Національного центру інформації (служби розвідки), яке звільнив Гордон [22, р. 345]. У

грудні 1987 р. на ключову посаду генерального армійського інспектора (посадова особа, що має контакт з усіма армійськими частинами) призначили стійкого піночетиста Альфредо Кальдерона [24, р. 490]. Професіонал своєї справи генерал Хорхе Сінке, який займав посаду заступника командуючого сухопутними військами і мав намір до нових президентських виборів провести чистку елементів всередині армії, що скомпрометували себе, був відправлений у відставку вже в жовтні 1989 р., його замінив на цій посаді генерал Хорхе Лукар [26, р. 6]. Таким чином, на нашу думку, дані факти переконливо свідчать про те, що за допомогою кадрових змін А. Піночет намагався зменшити вплив вищих офіцерів всередині армії і попереджував їх можливі дії, направлені проти нього.

В останні роки диктатури взаємовідносини між А. Піночетом та його офіцерами загострилися до такої міри, що це дозволило одному північноамериканському досліднику охарактеризувати стосунки диктатора та збройних сил як такі, що базуються виключно на залякуванні: "Генерал Піночет грає на страхах своїх офіцерів, – стверджує він, – не видно, щоб у нього залишилися будь-які інші форми переконання" [18, р. 21].

Представники політичної опозиції також помітили порушення колишньої однаковості всередині армії та оцінили значення цього процесу для подальшої демократизації режиму. Це знайшло відображення у їх програмних заявах, де першочерговим завданням декларується необхідність налагодження переговорного процесу з військовими. Зокрема, у програмі, яку прийняли 17 опозиційних партій напередодні плебісциту 1988 р. з приводу подальшої долі режиму, зазначалося, що "...перехідний період має проходити на основі угоди з армією та Корпусом карабінерів... лише при їх участі може бути здійснений мирний перегляд існуючої нині конституції" [17]. Заради цього демократична опозиція навіть погоджувалася не торкатися питання відповідальності військових за політичні репресії періоду диктатури, заявляючи, що вони будуть діяти під лозунгом: "Не хочемо помсти, ми просто хочемо демократії".

Отже, на нашу думку, аналіз наведених вище матеріалів дозволяє авторам зробити висновок про те, що в другій половині 80-х рр. збройні сили Чилі дедалі більше втрачають свою однаковість по відношенню до пануючого режиму, головною і, власне кажучи, єдиною опорою якого вони були. Водночас із тим, як зросла та активізувалася політична опозиція, перетворюючи на дедалі більшу реальність перспективи повернення до демократичної влади, всередині армії виникла власна опозиція до влади та рух на підтримку лібералізації. І саме втрата підтримки тих, на кого спиралася його влада, як ніщо інше засвідчує руйнування режиму Піночета.

Поширення опозиційних настроїв серед військових, а також налагодження переговорного процесу з представниками проліберального руху зробило можливим не лише мирне проведення плебісциту та президентських виборів, але й визнання урядом їх результатів, а отже і сам перехід до демократії як такий. Так, 5 жовтня 1988 р., коли Піночет програв свій плебісцит, він був готовий анулювати його результати, використовуючи силовий сценарій. Про це свідчив у своїх мемуарах колишній член хунти, командуючий ВПС генерал Фернандо Мастей. "Я не піду", – заявив диктатор командуючим чилійськими видами Збройних сил під час оперативного брифінгу, який проходив у президентському палаці Ла Монеда в ніч на 6 жовтня. Програш диктатора був очевидним, але він не мав наміру здаватися. Адже за сценарієм плебісцит мав продовжити його перебування на посаді президента до 1996 р. "Силовий план" Піночет

мав здійснити одразу після операції з підрахунку голосів. Він передбачав відміну результатів голосування і, разом з тим, відключення всіх радіо- та телевізійних станцій, введення комендантської години, блокування армійськими підрозділами стратегічно важливих об'єктів, включаючи іноземні посольства. Піночет заявив, що готовий підняти армію, а також погрожував знищити будь-кого, хто почне переговори з опозицією. На брифінгу він звернувся до генералів – членів хунти за підтримкою. Однак опинився в меншості [3, с. 34]. Диктатор програв на виборах, отримавши 43 % голосів "за" та 54,7 % голосів "проти". Таким чином, саме позиція збройних сил і їх відмові від підтримки режиму, що вже віджив своє, і відкрила шлях лібералізації режиму та подальшим демократичним виборам президента.

Отже, підсумовуючи все вищесказане і досліджене в даній статті, є підстави зробити висновок про те, що представники збройних сил Чилі мали всі підстави бути незадоволеними затягуванням процесу лібералізації режиму А. Піночета. По-перше, вони розцінювали свій переворот як тимчасовий та вимушений крок. По-друге, їх не задовольняло перекладання на армію відповідальності за політичні переслідування й убивства. Особливо це стосується старшого покоління офіцерів, завдяки зусиллям яких диктатор прийшов до влади, але які при цьому залишалися носіями демократичних традицій конституціоналізму, що панували в армії до перевороту. Саме це невдоволення і призвело до напруження стосунків між вищим офіцерством та Піночетом, що з часом переросло в справжню опозицію всередині головної провладної сили. Ураховуючи це можна зробити припущення, що саме позиція збройних сил і стала останнім аргументом на користь подальшої лібералізації режиму та остаточного переходу до демократичної форми правління.

1. Внутриполитическое положение в Чили. Некоторые итоги и перспективы развития. – М., 1987. 2. Гришаев П. И., Чибиряев С. А. Режим террора и беззакония. Законодательство и практика чилийской хунты. – М., 1979. 3. Зайонц А.А. Вооруженные силы Чили при Пиночете: самодостаточный организм? // Латинская Америка. – 2005. – № 5. 4. Зайонц А.А. Переход Чили от диктатуры Пиночета к демократическому режиму: 1987–1992 гг.: Дис... канд. ист. наук. – М., 2004. 5. Ильченко А. Деякі малодосліджені аспекти процесу становлення та оформлення режиму Аугусто Піночета в Чилі // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історія. – 2006. – № 85–86. 6. Проселков О. П. К положению в Чили. // Латинская Америка. – 1987. – № 9. 7. Ривас Санчес Ф., Рейманн Уэйгерт Э. Вооруженные силы Чили: пример империалистического проникновения. – М., 1982. 8. Сергеев Ф. Гестапо Пиночета. – М., 1987. 9. Чили от диктатуры к демократии. – М., 1991. 10. Шнайдер М. Чили: переход к демократии и авторитарные последствия // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 9. 11. Шульговский А.Ф. Вооруженные силы Чили от "аполитичности к контрреволюции" // Латинская Америка. – 1974. – № 6. 12. Carta de Viaux a Pinochet. – APSI del 24 de marzo de 1986, separate "El Cuprero". 13. № 2. Subject: Carabineros de Chile – Six years under the leadership of director general Rodolfo Oelckers. Date: 01-01-1992 To: AIG From DIA. Document type: Intelligence. Length 2 pp. Message # IIR 6 817 0044 Collection: DOD Chile declassification Project Tranche III (1979–1991) // http://www.pbs.org/newshour/bb/latin_america/chile/documents/index.html. 14. № 3. Subject: Brigadier Espinoza recall to active duty, Date: 01-01-1992. – http://www.pbs.org/newshour/bb/latin_america/chile/documents/index.html. 15. № 8. Subject: State of Civil-Military Relations in Chile. Date: 03-18-1991 To: Files From DIA. Document type: Intelligence. Length 12 pp. Message # IIR 6 817 0208 91 Collection: DOD Chile declassification Project Tranche III (1979–1991) // http://www.pbs.org/newshour/bb/latin_america/chile/documents/index.html. 16. № 41. Subject: Chile: Consolidating civilian rule over the military. P. 15 Date: 04-05-1991. To STATE From CIA. Document Type INTELLIGENCE. Length 21 pp. Collection: CIA Chile Declassification project Tranche III (1979 – 1991) // <http://foia.state.gov/vsearchPCIA.asp/>. 17. El Mercurio. Santiago de Chile. – 08.05.1970. 18. Falkoff M., Chile. Prospects for democracy. – N.-Y., 1988. 19. PCCH Boletín del Exterior. – 1985. – № 71. 20. Southern Cone. – V3. N 4. – May, 1986. 21. Southern Cone. – V3. № 7. – September, 1986. 22. Southern Cone. – V 3. № 8, October, 1986. 23. Southern Cone. – V 4, № 6. – July-August, 1987. 24. Southern Cone. – V 4, № 10. – December, 1987. 25. Southern Cone. – November 16, 1989. 26. Southern Cone. – December 16, 1989.

Надійшла до редколегії 25.01.06